

Universiteit Leiden

SSL

Stichting Studiebegeleiding Leiden

Examenprogramma

Nederlands havo

Zie voor de perfecte voorbereiding ook
www.examencursus.com en www.alleexamens.nl.

Examenprogramma Nederlandse taal en letterkunde h.a.v.o.

1 Het eindexamen

Het eindexamen bestaat uit het centraal examen en het schoolexamen.

Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

- Domein A Leesvaardigheid;
- Domein B Mondelinge taalvaardigheid;
- Domein C Schrijfvaardigheid;
- Domein D Argumentatieve vaardigheden;
- Domein E Literatuur;
- Domein F Oriëntatie op studie en beroep.

1.1 Het centraal examen

Het centraal examen heeft betrekking op Leesvaardigheid (domein A) en de subdomeinen Analyseren van een betoog en Beoordelen van een betoog, van het domein Argumentatieve vaardigheden (domein D). De toetsing vindt plaats aan de hand van vragen en opdrachten bij een aantal teksten, waaronder een samenvattingsopdracht.

Het centraal examen wordt afgenomen in één zitting van 3 uur.

Het centraal examen wordt beoordeeld aan de hand van een correctievoorschrift en/of beoordelingsmodel. Voor het niet correct hanteren van de regels voor spelling, interpunctie en zinsbouw bij de beantwoording van de vragen en opdrachten wordt ten hoogste 10% van het te behalen puntentotaal afgetrokken.

1.2 Het schoolexamen

Het schoolexamen heeft betrekking op de eindtermen van de domeinen B tot en met F.

Het schoolexamen bestaat uit een examendossier met de volgende onderdelen:

a toetsen

Mondelinge taalvaardigheid wordt getoetst door middel van een voordracht met vragen na, door middel van een discussie of door een combinatie van beide.

De voordracht met vragen na kan door meer kandidaten (maximaal 3) in samenwerking worden voorbereid en gehouden; de discussie wordt gevoerd door maximaal 6 kandidaten.

Schrijfvaardigheid wordt getoetst door middel van een gedocumenteerde tekst; de opdracht voor deze gedocumenteerde tekst, waarvan tekstsoort, doel en publiek gegeven zijn, sluit aan op het schrijfdossier van het handelingsdeel; voorwaarde is dat het handelingsdeel - het samenstellen van het schrijfdossier - naar behoren is afgerond.

Argumentatieve vaardigheden worden getoetst in samenhang met mondelinge taalvaardigheid en schrijfvaardigheid.

Literatuur wordt getoetst in een schriftelijk of mondeling examen aan de hand van het leesdossier; voorwaarde voor de afronding van het examen is dat het handelingsdeel - het samenstellen van het leesdossier - naar behoren is afgerond.

Zowel t.a.v. het leesdossier als de inrichting van het examen vindt afstemming plaats tussen de vakken Nederlandse taal en letterkunde, de taal en letterkunde van de andere moderne talen en het vak culturele en kunstzinnige vorming 1.

Voor de beoordeling wordt bij de toetsen gebruik gemaakt van een beoordelingsmodel waarin de beoordelingscriteria zijn opgenomen.

De beoordelingscriteria die worden gehanteerd, zijn vooraf aan de kandidaat bekend gemaakt.

b handelingsdeel

Schrijfvaardigheid

De kandidaat heeft een schrijfdossier samengesteld waarin alle handelingen genoemd in de eindtermen bij herhaling zijn uitgevoerd.

Het schrijfdossier omvat ten minste de in het kader van de eindtermen geschreven teksten, in concept en gereviseerd, alsmede telkens vermelding van de opdracht, verzamelde informatie en schrijfplan.

Literatuur

De kandidaat heeft een leesdossier samengesteld waarin hij zijn ervaringen met en beschouwingen over literatuur heeft gedocumenteerd.

Het leesdossier bevat ten minste de verwerkingsopdrachten uit eindterm 31 en een bibliografie van de gelezen en geraadpleegde literatuur of andersoortige bronnen. Variatie in de verwerkingsopdrachten is noodzakelijk.

Daarnaast kan, indien de school daarvoor kiest, het leesdossier een leesautobiografie en/of een of meer balansverslagen bevatten.

- In een leesautobiografie beschrijft de kandidaat zijn ontwikkeling als lezer van het verleden tot aan het moment van schrijven van de leesautobiografie.
- In een balansverslag evalueert de kandidaat zijn lees- en leerproces over een bepaalde periode.

Oriëntatie op studie en beroep

- De kandidaat heeft zich, ter voorbereiding op vervolgopleiding en toekomstig beroep, georiënteerd op de rol en betekenis die de Nederlandse taal en letterkunde voor studie en beroep hebben.

Voor de activiteiten in het handelingsdeel worden geen cijfers toegekend. De examinerator stelt aan de hand van de documentatie vast of een opdracht naar behoren is uitgevoerd. De hierbij gehanteerde beoordelingscriteria zijn vooraf bekendgemaakt.

c profielwerkstuk

(alleen voor kandidaten met het profiel cultuur en maatschappij)

Het profielwerkstuk heeft een studielast van 40 tot 80 uur. Het heeft betrekking op ten minste twee (deel)vakken van het profieldeel (voor het profiel cultuur en maatschappij worden daartoe ook gerekend: Nederlandse taal en letterkunde en Engelse taal en letterkunde).

Wanneer Nederlandse taal en letterkunde bij het profielwerkstuk betrokken is, omvat het profielwerkstuk:

- een zelfstandig uit te voeren onderzoeksopdracht.

Wat de bijdrage van Nederlandse taal en letterkunde betreft, is dit:

- het uitvoeren van een onderzoek naar een taalkundig of literair onderwerp

Het feit dat het profielwerkstuk in de Nederlandse taal gepresenteerd wordt is op zich niet voldoende om aan de eisen van een profielwerkstuk voor wat betreft Nederlandse taal en letterkunde te voldoen.

De presentatie van het verrichte werk vindt op één van de volgende wijzen plaats:

- een geschreven verslag (onderzoeksverslag, verhalend verslag, recensie, verslag van een enquête of weergave van een interview);
- een essay of artikel (uiteenzetting, beschouwing of betoog);
- een mondelinge voordracht (uiteenzetting, beschouwing of betoog, forumdiscussie);
- een reeks stellingen met onderbouwing;
- een posterpresentatie met toelichting;
- een presentatie met gebruik van media (audio, video, ICT).

Bij het profielwerkstuk wordt het doorlopen proces door de kandidaat gedocumenteerd (onderwerpskeuze, vraagstelling, verrichte werkzaamheden, geraadpleegde hulpbronnen en dergelijke). Dit wordt in de beoordeling betrokken.

Voor de beoordeling van het profielwerkstuk wordt gebruik gemaakt van beoordelingscriteria die vooraf aan de kandidaat bekend gemaakt zijn.

De beoordeling vindt plaats door de examinatoren van de vakken die bij het profielwerkstuk zijn betrokken.

Het profielwerkstuk moet voldoende afgerond zijn. Naast de waardering 'voldoende' kan ook de waardering 'goed' toegekend worden.

informatie en communicatie technologie (ICT)

De kandidaat kan bij de examinering gebruik maken van de volgende toepassingen van ICT:

- raadplegen van (hyper)teksten, gegevens, beeld en geluid in (multimediale) bestanden, gegevensbanken en informatiesystemen met behulp van een computer(netwerk);
- geautomatiseerde zoeksystemen in bibliotheek en mediatheek;
- telecommunicatie, zoals e-mail, discussie- en nieuwsgroepen;
- tekstverwerking;
- rekenmachine of grafische rekenmachine;
- wiskundige bewerkingen;
- spreadsheets, modellen en simulaties;
- verwerking en beheer van gegevens in gegevensbanken en informatiesystemen;
- maken van (multimediale) presentaties.

Het gebruik van ICT-toepassingen bij de toetsing is optioneel op die onderdelen waar de school (nog) niet beschikt over voldoende en adequate apparatuur en programmatuur.

weging

Mondelinge taalvaardigheid bepaalt voor 40 % het cijfer van het schoolexamen, schrijfvaardigheid voor 60%.

Onderdeel b, het handelingsdeel, draagt niet bij aan het cijfer van het schoolexamen.

Voor literatuur wordt een afzonderlijk cijfer gegeven.

Het cijfer voor literatuur is het cijfer voor het onderdeel literatuur van het vak Nederlandse taal en letterkunde. Het onderdeel literatuur van taal en letterkunde van de moderne vreemde talen maakt deel uit van het handelingsdeel.

Het handelingsdeel draagt niet bij aan het cijfer van het schoolexamen.

De waardering voor onderdeel c wordt afzonderlijk op de cijferlijst vermeld.

2 De examenstof

De examenstof is omschreven in eindtermen. De eindtermen zijn ingedeeld in domeinen en subdomeinen.

Domein A: Leesvaardigheid

Subdomein: Analyseren en interpreteren

De kandidaat kan

- 1 tekstsoorten vaststellen op grond van het belangrijkste schrijfdoel.
  - De teksten behoren tot de tekstsoorten uiteenzetting, beschouwing en betoog. Een uiteenzetting houdt in dat objectief uitleg gegeven wordt, indelingen worden aangeduid en samenhangen en processen worden verduidelijkt. Een beschouwing houdt in dat interpretaties, verklaringen en opinies ter overweging worden aangeboden. Een betoog houdt in dat een duidelijk standpunt wordt bepaald dat met voldoende steekhoudende argumentatie wordt gerechtvaardigd.
  - Bij schrijfdoelen kan gedacht worden aan informeren, uiteenzetten, ter overweging aanbieden, overtuigen en tot actie aanzetten.
- 2 onderwerpen en hoofdgedachten van gehele teksten en tekstgedeelten aanwijzen of parafaseren voor zover expliciet aanwezig en verwoorden voor zover impliciet aanwezig.
- 3 inhoudelijke en functionele relaties benoemen die ex- of impliciet tussen tekstonderdelen aanwezig zijn.
  - Inhoudelijke en functionele relaties zijn bijvoorbeeld:
    - verwijzingsrelaties;
    - de relatie van oorzaak-gevolg;
    - de relatie doel-middel;
    - de relatie van stelling-argument-subargument;
    - de relatie van algemene uitspraak-toelichting.
- 4 teksten analyseren conform de eindtermen 19 tot en met 21 van het domein Argumentatieve vaardigheden.

Subdomein: Beoordelen

Beschikbaar gesteld door de Universiteit Leiden en Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL). Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.examencursus.com.

- 5 De kandidaat kan een oordeel geven over een tekst of tekstgedeelte conform de eindtermen 22 en 23 bij het domein Argumentatieve vaardigheden.

Subdomein: Samenvatten

- 6 De kandidaat is in staat teksten en tekstgedeelten beknopt samen te vatten, d.w.z. te reduceren tot de hoofduitspraak (hoofduitspraken) met bijbehorende ondersteuning of (belangrijke) ondergeschikte uitspraken.
- De maximale omvang van de samenvatting is ongeveer 10% van de oorspronkelijke tekst.
  - De samenvatting moet een goed geformuleerde tekst zijn die los van de uitgangstekst te begrijpen valt. Dit impliceert een eigen redactie met mogelijk een andere ordening dan de uitgangstekst, waarin echter wel plaats is voor woorden en zinswendingen uit de uitgangstekst.

Domein B: Mondelinge taalvaardigheid

Subdomein: Een voordracht met vragen na

De kandidaat kan

- 7 relevante inhoudselementen verzamelen, ordenen en formuleren, en daarbij gebruik maken van schriftelijke, mondelinge en audio-visuele bronnen, mede met behulp van ICT.
- 8 de inhoud op een voor de doelgroep adequate wijze presenteren en daarbij zonedig gebruik maken van audio-visuele hulpmiddelen.
- Het gaat bij de voordracht om een uiteenzetting, beschouwing of betoog. Een uiteenzetting houdt in dat objectief uitleg gegeven wordt, indelingen worden aangeduid en samenhangen en processen worden verduidelijkt. Een beschouwing houdt in dat interpretaties, vergelijkingen, verklaringen en opinies ter overweging worden aangeboden. Een betoog houdt in dat een duidelijk standpunt wordt bepaald dat met voldoende steekhoudende argumentatie wordt gerechtvaardigd.
- 9 inhoudelijk en vormelijk adequaat reageren op vragen en kritiek die door luisterende medekandidaten naar voren worden gebracht.

Subdomein: Een discussie

De kandidaat kan

- 10 relevante inhoudselementen verzamelen, ordenen en formuleren, en daarbij gebruik maken van schriftelijke, mondelinge en audio-visuele bronnen, mede met behulp van ICT.
- 11 inhoudelijke bijdragen leveren, zoals (voorlopige) meningen en standpunten, argumenten pro en contra, oplossingen.
- De discussie kan betrekking hebben op een of meer van de drie fasen die bij besluitvormings- processen in groepen een rol spelen, namelijk:
    - beeldvorming;
    - oordeelsvorming;
    - besluitvorming.
  - De discussie kan het karakter hebben van:
    - een groepsdiscussie;
    - een debat;
    - een combinatie van groepsdiscussie en debat.
  - Bij de groepsdiscussie ligt de nadruk meer op coöperatie, bij het debat meer op het beargu- menteerd verdedigen dan wel bestrijden van een bepaald standpunt.
- 12 de gespreksbijdragen presenteren op een adequate wijze.
- 13 inhoudelijk en vormelijk adequaat reageren op bijdragen van andere deelnemers.
- Het betreft hier:
- het adequaat volgen en beoordelen van bijdragen van anderen;
  - het nemen van initiatief;
  - het geven van informatie;
  - het stellen van problemen;
  - het samenvatten, het verhelderen van bijdragen;
  - het vragen om verheldering;

- het zodanig deelnemen aan de gedachtewisseling dat aan alle deelnemers mogelijkheden geboden worden om aan de gedachteontwikkeling bij te dragen.

Domein C: Schrijfvaardigheid

Subdomein: Informatie verzamelen en verwerken

De kandidaat kan

- 14 vanuit verstrekte en/of verzamelde informatie relevante inhoudselementen ontwikkelen, kiezen en ordenen voor een te schrijven tekst.
- 15 hierbij gebruik maken van schriftelijke, mondelinge en audio-visuele bronnen, mede met behulp van ICT.

Subdomein: Informatie verstrekken

De kandidaat kan

- 16 de verkregen informatie verwoorden in overeenstemming met het gegeven doel en in een voor het aangeduide publiek adequate stijl, met een correct gebruik van de regels van de spelling, de interpunctie en de zinsbouw, en van inhouds- en vormconventies.
  - Het gaat bij het schrijven op basis van verzamelde informatie om de tekstsoorten:
    - uiteenzetting;
    - beschouwing;
    - betoog.

Een uiteenzetting houdt in dat objectief uitleg gegeven wordt, indelingen worden aangeduid, en samenhangen en processen worden verduidelijkt.

Een beschouwing houdt in dat interpretaties, vergelijkingen, verklaringen en opinies ter overweging worden aangeboden.

Een betoog houdt in dat een duidelijk standpunt wordt bepaald dat met voldoende steekhoudende argumentatie wordt gerechtvaardigd.
  - De drie tekstsoorten kunnen in allerlei vormen worden gegoten, bijvoorbeeld:
    - artikel;
    - ingezonden stuk;
    - notitie (=paragraafsgewijs kort stuk);
    - essay.
  - De inhoudsconventies zijn afhankelijk van de gegeven tekstsoort, doel en publiek.
  - Bij vormconventies gaat het in ieder geval om:
    - correcte verwijzingen naar bronnen;
    - een adequate typografische verzorging.

Overige vormconventies zijn afhankelijk van de gekozen tekstsoort.
  - Bij schrijfdoelen kan gedacht worden aan:
    - informeren;
    - uiteenzetten;
    - ter overweging aanbieden;
    - overtuigen;
    - tot actie aanzetten.
  - Bij publiek moet gedacht worden aan een lezerspubliek dat breder is dan de leraar:
    - medekandidaten (bijvoorbeeld klasgenoten of lezers van de schoolkrant);
    - een buitenschools publiek (bijvoorbeeld ouders, wijkbewoners, natuurbeschermers, lezers van een bepaalde krant of een bepaald tijdschrift).
- 17 zijn tekst reviseren, mede op basis van geleverd commentaar.
  - opmerking: Het commentaar kan vaker dan een maal gegeven worden en leiden tot meer dan één revisie van een tekst.
- 18 bij het formuleren, reviseren en presenteren gebruik maken van de mogelijkheden van ICT, waaronder tekstverwerking en telecommunicatie.

Domein D: Argumentatieve vaardigheden

Subdomein: Analyseren van een betoog

De kandidaat kan

- 19 standpunten en argumenten identificeren en interpreteren.
- 20 verschillende argumenten onderscheiden, zoals argumenten op basis van feiten, geloof, gevolgen, gezag, intuïtie, nut of wetenschap.
- 21 typen redeneringen onderkennen op basis van:
  - oorzaak en gevolg;
  - voor- en nadelen;
  - overeenkomst of vergelijking.

Subdomein: Beoordelen van een betoog

De kandidaat kan

- 22 een betoog op aanvaardbaarheid beoordelen:
  - op grond van type redenering, consistentie, controleerbaarheid en relevante gegevens over de bron;
  - op grond van benodigde ondersteuning, geldigheid van redeneringen en correct gebruik van typen redeneringen.
- 23 drogredenen onderkennen zoals:
  - onjuist beroep op causaliteit;
  - het maken van een verkeerde vergelijking;
  - het autoriteitsargument;
  - de overhaaste generalisatie;
  - de cirkelredenering;
  - de persoonlijke aanval;
  - het ontduiken van de bewijslast;
  - het vertekenen van een standpunt;
  - het bespelen van publiek.

Subdomein: Opzetten van een correct en overtuigend betoog

De kandidaat kan

- 24 materiaal verzamelen en ordenen voor het opzetten van een betoog.
- 25 een betoog op adequate wijze structureren en presenteren.

Domein E: Literatuur

Subdomein: Literaire ontwikkeling

- 26 De kandidaat is in staat leerervaringen op te doen door het lezen van een gevarieerd aanbod aan teksten, zodat hij in aansluiting op zijn persoonlijke voorkeuren zijn leesmaak kan ontwikkelen.
- 27 De kandidaat is in staat aan de hand van literaire teksten een aantal leerervaringen op te doen ten aanzien van aspecten van de maatschappij, op grond waarvan hij zijn visie op de werkelijkheid en zijn plaats daarin kan ontwikkelen.

De kandidaat kan

- 28 op grond van de leerervaringen, genoemd in eindterm 26 en 27, van zijn persoonlijke lees- ervaringen beargumenteerd verslag uitbrengen aan de hand van een persoonlijke selectie van 8 werken.
  - De werken moeten oorspronkelijk in de Nederlandse taal geschreven zijn en een erkende literaire kwaliteit hebben.
  - De selectie van werken moet naast proza of toneel ook poëzie bevatten.
- 29 adequate tekstbenaderingswijzen hanteren, waarmee minder direct toegankelijke teksten of genres gelezen kunnen worden.
  - Wezenlijke aandachtspunten daarbij zijn:
    - het inlevingsvermogen van de kandidaat;

- het oog krijgen voor het bestaan (in heden en verleden) van geheel verschillende opvattingen over aard en functie van literatuur.
  - Het is noodzakelijk aandacht te besteden aan het leesproces en de wijze waarop een literaire tekst kan worden benaderd. Men zou hierbij bijvoorbeeld kunnen denken aan het leren omgaan met:
    - ironie;
    - dubbele bodems;
    - historiciteit;
    - experimentele vormen;
    - poëtisch taalgebruik.
  - Een tekst kan op verschillende wijzen benaderd, begrepen en gewaardeerd worden:
    - vanuit de lezer(s);
    - de opvattingen van de auteur;
    - biografische gegevens;
    - de maatschappelijke context;
    - de conventies die voor het betreffende genre gelden;
    - tijdgenoten, e.d.
- 30 relevante achtergrondinformatie verzamelen en selecteren, en daarbij gebruik maken van schriftelijke, mondelinge en audio-visuele bronnen, mede met behulp van ICT.
- relevante achtergrondinformatie:
    - bekende naslagwerken voor Nederlandse literatuur;
    - voor de kandidaat toegankelijke letterkundige publicaties;
    - recensies en besprekingen in dag- en weekbladen en audio-visuele bronnen (boekenprogramma's, interviews met auteurs, enzovoort).
- 31 zijn persoonlijke leeservaring beschrijven, verdiepen en evalueren.
- De beschrijving:
In de beschrijving geeft de kandidaat een persoonlijke reactie op het werk, motiveert zijn boekkeuze en geeft de inhoud kort weer.
  - De verdieping is gekoppeld aan een specifieke verwerkingsopdracht. De opdracht kan gericht zijn op:
    - het bespreken van de belangrijkste passages;
    - de bespreking van lezersactiviteiten, zoals het opbouwen van verwachtingen en het zich identificeren met bepaalde verhaalpersonages;
    - de analyse van de eigen respons in relatie tot de tekst of ter beschikking gestelde achtergrondinformatie;
    - de vergelijking van de eigen leeservaring met die van medekandidaten of professionele lezers (critici, docent);
    - de karakterisering van de personages;
    - de analyse van de spanningsopbouw;
    - de behandeling vanuit de biografie van de schrijver en diens opvattingen;
    - de vergelijking met andere werken van de betreffende auteur;
    - de vergelijking met andere auteurs of literaire werken;
    - de behandeling vanuit cultuur-historische of maatschappelijke context.
  - De evaluatie houdt een eindoordeel in over het boek en een evaluatie van de eigen leeservaring en verdieping, waarbij de kandidaat onder meer aandacht besteedt aan wat hij moeilijk, verwarrend of onduidelijk vond.
opmerking: De beschrijving, verdieping en evaluatie van (fragmenten uit) literaire werken kan plaatsvinden rond een bepaald thema of aspect van de maatschappij.

Subdomein: Literaire begrippen

De kandidaat kan

- 32 literaire tekstsoorten onderscheiden en aangeven waarin deze zich qua leesdoel en leeswijze onderscheiden van niet-literaire en non-fictionele tekstsoorten.
- 33 het gangbare begrippenapparaat toepassen.
- Tot het gangbare begrippenapparaat behoort o.m.:
    - algemeen: fictie, literatuur, lectuur, thema, motief, metafoor, symbool, ironie, literaire stijl, poëtica;
    - proza: verteller, perspectief, verteltijd/vertelde tijd, fabel/sujet, vooruitwijzing/terugverwijzing, ruimte, personage, genre of tekstsoort;
    - poëzie: bladspiegel (wit), rijm, metrum, ritme, enjambement, dichtvorm.

Opmerking: Het is uitdrukkelijk de bedoeling dat het begrippenapparaat in dienst staat van de reflectie op en de communicatie over literatuur. Het dient niet apart te worden geëxamineerd.

34 met behulp van zijn kennis van literaire begrippen, genoemd in eindterm 33 (fragmenten uit) literaire teksten analyseren, interpreteren en waarderen.

- Dit t.a.v. verhalend proza, toneelstukken en poëzie.

Domein F: Oriëntatie op studie en beroep

35 De kandidaat heeft informatie ingewonnen over vervolgoopleidingen waarin het vak Nederlandse taal en letterkunde een rol speelt.

36 De kandidaat is nagegaan in hoeverre hij een studiehouding, belangstelling en vaardigheden bezit die wenselijk dan wel noodzakelijk worden geacht voor zulke vervolgoopleidingen.